

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ В МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Лашта Р. Б.

*старший викладач кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного
вул. Героїв Майдану, 32, Львів, Україна
orcid.org/0000-0003-3585-8325
lashta.ruslan87@gmail.com*

Ключові слова: курсант,
майбутній офіцер, рефлексія,
професійна рефлексія,
освітній процес, вищий
військовий навчальний заклад.

Статтю присвячено теоретичному аналізу проблеми формування професійної рефлексії в майбутніх офіцерів під час навчання у вищих військових навчальних закладах.

З'ясовано, що формування професійної рефлексії в майбутніх офіцерів під час навчання у вищих військових навчальних закладах є важливим завданням держави та системи військової освіти, оскільки від рівня підготовки офіцера, сформованості його професійних якостей значною мірою залежить успішність виконання завдання з відбиття збройної агресії, забезпечення територіальної цілісності та недоторканості країни. Актуальність пошуку шляхів вирішення проблеми забезпечення належних умов формування професійної рефлексії в майбутніх офіцерів зумовлюється тим, що їхня професійна діяльність офіцера є специфічною через інтеграцію управлінських, правових, психологічних та інших аспектів, які пов'язані з необхідністю ухвалення офіцерами самостійних і обґрунтованих рішень, що передбачає наявність належного рівня сформованості в офіцерів професійної рефлексії.

Здійснено узагальнення наявних у сучасному філософському, психологічному та педагогічному наукових дискурсах поглядів на актуальну потребу формування професійної рефлексії в майбутніх офіцерів.

Установлено, що предметною спрямованістю професійної підготовки майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах є формування професійної рефлексії як передумови розвитку їхньої здатності до критичного аналізу й усвідомлення себе як суб'єкта окремого напрямку військово-професійної діяльності, становлення професійної позиції та співвіднесення індивідуальних цілей і особистісного потенціалу з вимогами професії офіцера, що сприяє самореалізації у професії.

Визначено, що професійна рефлексія майбутніх офіцерів визначає ставлення фахівця до самого себе як до суб'єкта професійної діяльності, співвідносячи себе та можливості свого «Я» з вимогами професії. Належний рівень сформованості професійної рефлексії як індивідуальної властивості особистості офіцера є передумовою успішної професійної діяльності, критичної оцінки одержаних результатів, конкретизації подальших професійних цілей і корегування особистого плану професійного зростання, подальшої творчої самореалізації та досягнення високого рівня професійної майстерності.

На основі теоретичного аналізу наукової літератури обґрунтовано доцільність запровадження та використання інноваційних педагогічних технологій у професійній підготовці майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE FORMATION OF PROFESSIONAL REFLECTION IN FUTURE OFFICERS IN HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Lashta R. B.

*Senior Lecturer at the Department of Moral and Psychological Support
the Activities of the Troops*

Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy

Heroiv Maidan str., 32, Lviv, Ukraine

orcid.org/0000-0003-3585-8325

lashta.ruslan87@gmail.com

Key words: *cadet, future officer, reflection, professional reflection, educational process, higher military educational institution.*

The article is devoted to the theoretical analysis of the problem of the formation of professional reflection in future officers during their studies at higher military educational institutions.

It was found that the formation of professional reflection in future officers during their studies at higher military educational institutions is an important task of the state and the military education system, since the success of the task of repelling armed aggression, ensuring territorial integrity and inviolability of the country.

The urgency of finding ways to solve the problem of ensuring proper conditions for the formation of professional reflection among future officers is determined by the fact that their professional activity as an officer is specific due to the integration of managerial, legal, psychological and other aspects, which are associated with the need for officers to make independent and well-founded decisions, which implies the presence of an appropriate level of formation of professional reflection officers.

A generalization of views available in modern philosophical, psychological, and pedagogical scientific discourses on the urgent need for the formation of professional reflection among future officers has been carried out. It has been established that the subject orientation of the professional training of future officers in higher military educational institutions is the formation of professional reflection as a prerequisite for the development of their ability to critical analysis and self-awareness as a subject of a separate direction of military-professional activity, the formation of a professional position and the correlation of individual goals and personal potential with the requirements of the officer's profession, which contributes to self-realization in the profession. It was determined that the professional reflection of future officers determines the specialist's attitude to himself as a subject of professional activity, correlating himself and the possibilities of his "I" with the requirements of the profession. The proper level of formation of professional reflection as an individual property of the officer's personality is a prerequisite for successful professional activity, critical evaluation of the results obtained, specification of further professional goals and adjustment of the personal plan of professional growth, further creative self-realization and achievement of a high level of professional skill.

Based on the theoretical analysis of scientific literature, the expediency of introducing and using innovative pedagogical technologies in the professional training of future officers in higher military educational institutions is substantiated.

Постановка проблеми. Досвід виконання професійного обов'язку офіцерами під час збройного конфлікту беззаперечно вказує на актуальну потребу підвищення професіоналізму офіцер-

ського складу. Успішний офіцер – це професіонал, який здатен ухвалювати виважені управлінські рішення, свідомо брати на себе відповідальність за виконання службово-бойових завдань, збере-

ження життя та здоров'я підпорядкованого особового складу, їх навчання та виховання.

Окрім того, успішність виконання офіцером завдань вимагає належного рівня сформованості в нього здатності до пошуку нетипових і нешаблонних варіантів вирішення професійних завдань, відмови від усталених у військовому середовищі стереотипів мислення та поведінки, активного творчого ставлення до себе та власної діяльності, що, своєю чергою, зумовлює наявний інтерес у сучасному науковому дискурсі до проблеми формування професійної рефлексії.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання навчання і виховання майбутніх офіцерів досліджували вітчизняні педагоги та психологи: І. Бех, Г. Васянович, С. Гончаренко, М. Данилов, М. Д'яченко, А. Дьомін, Л. Занков, Л. Кандибович, Л. Карамушка, Н. Коломінський, Г. Костюк, В. Моляко, М. Нецадим, О. Романовський, В. Ягупов та інші, зарубіжні вчені: К. Арджіріс, Г. Емерсон, Ч. Бернард, М. Вебер, П. Друкер, Д. Макгрегор, А. Маслоу, Е. Мейо, Ф. Тейлор, А. Файоль, М. Фоллет та інші. Проблема формування та розвитку професійної рефлексії була предметом досліджень низки науковців (Е. Берн, А. Деркач, А. Карпова, Н. Кузьміна, С. Максименко, О. Матеюк, Ю. Овчаренко, Є. Потапчук, О. Сафін, М. Томчук, В. Ягупов та інші); рефлексивні процеси щодо готовності фахівців до самореалізації та подальшого самовдосконалення досліджували Г. Бізяєва, Я. Бугерко, Ю. Кулюткін, Л. Рибалко, В. Розін, Г. Сухобська та інші; роль рефлексії у становленні й розвитку особистості фахівця вивчали І. Бех, Т. Плачинда, Є. Романова, М. Савчин, В. Семиченко, І. Цибулько й інші.

Теоретичне осмислення актуальної проблеми пошуку шляхів підвищення ефективності формування професійної рефлексії в майбутніх офіцерів під час навчання у вищих військових навчальних закладах дозволяє дійти висновку, що зазначене питання в сучасній педагогічній науці має різнопланову інтерпретацію, а складність проблеми зумовлює її ґрунтовний аналіз.

Мета статті. Головною метою статті є теоретичне обґрунтування актуальності формування професійної рефлексії в майбутніх офіцерів під час навчання у вищих військових навчальних закладах, оскільки ця проблема ще не має належного теоретичного та методичного обґрунтування в педагогічній науці.

Виклад основного матеріалу. Успішність виконання офіцером службових і бойових завдань передбачає належний рівень сформованості в нього здатності до пошуку нетипових і нешаблонних варіантів вирішення професійних завдань, відмови від усталених у військовому середовищі стереотипів мислення та поведінки, активного

творчого ставлення до себе та власної діяльності, що, своєю чергою, зумовлює наявний інтерес у сучасному науковому дискурсі до проблеми формування професійної рефлексії.

Дослідження поняття «рефлексія» має глибоке історичне коріння. Сократ «поставив у центр свого філософствування людину, її сутність, внутрішні суперечності її душі», визнаючи рефлексію як «антропологічний поворот» від природи до людини, на думку ж Платона, рефлексія є поверненням суб'єкта до себе [12]. Відповідно до поглядів Аристотеля, знання починається з відчуттів, філософ наголошував, що для отримання наукових знань відчуттів не досить, потрібен «божественний розум», який дозволяє пізнати сутність об'єкта через відображення в ньому [8]. Спільним для філософів античності є визнання призначення рефлексії як «єдиного універсуму та джерела пізнання», що полягає у «спогляданні самого себе та самопізнанні» [11, с. 115].

Перетворення дефініції «рефлексія» на філософську категорію як подальший етап її розвитку відбулось в епоху Відродження у творчості представників західноєвропейської філософії XVII–XVIII ст. Ф. Бекона, Р. Декарта, Г. Лейбніца, Дж. Локка й інших. Дж. Локк досвід поділяв на внутрішній і зовнішній, стверджував водночас, що отримання зовнішнього досвіду відбувається через органи чуття, тоді як внутрішній досвід є рефлексією [12].

Поняття «рефлексія» також перебувало у спектрі уваги вітчизняних філософів. Так, Г. Сковорода наголошував, що у процесі своєї життєдіяльності людина вивчає й пізнає себе, а це, у свою чергу, спонукає її до саморозвитку [13]. П. Юркевич підкреслював, що світ існує та відкривається найперше для «глибокого» серця, яке досліджує та раніше за розум реагує на прояви буття, може «виражати, виявляти і розуміти цілковито своєрідно такі душевні стани, які за своєю ніжністю, переважною духовністю і життєвістю не піддаються відстороненому знанню розуму» [15, с. 85].

У сучасному філософському дискурсі розгляд поняття «рефлексія» переважно відбувається в контексті дослідження проблеми взаємозалежності свідомості та діяльності, дослідження методології організації мислення в межах теорії діяльності та як важливого компонента самосвідомості з позиції теорії психічного розвитку.

Дослідження поняття «рефлексія» у психології насамперед пов'язані з А. Бузманом, який запропонував визначення рефлексії із психологічних позицій як «перенесення переживання із зовнішнього світу на себе» [3]. На думку Л. Виготського, рефлексія допомагає людині спостерігати себе «у світлі власних почуттів, внутрішньо диференціювати «Я» діяльне та «Я»

оцінювальне» [6, с. 245], тоді як А. Асмолов найважливішим чинником особистісного самовдосконалення визнавав рефлексію, підкреслював, що вона збагачує «Я-концепцію» людини, стимулює процеси самосвідомості [2].

У трактуванні терміна «рефлексія» у сучасній психології нам імпонує погляд І. Семенова та С. Степанова, які визначають її як «переосмислення людиною стосунків із предметно-соціальним світом (що актуалізуються в результаті спілкування з іншими людьми й активного засвоєння норм і засобів різних видів діяльності), яке виражається, з одного боку, у побудові нових образів себе, що реалізуються у вигляді відповідних учинків, а з іншого – у виробленні більш адекватних знань про світ з їх подальшим утіленням у вигляді конкретних дій» [9, с. 37–38].

У сучасній педагогічній науці поняття «рефлексія» переважно трактується як одна з визначальних характеристик особистості й унікальної здатності людської свідомості сприймати саму себе та дійсність, як «самоаналіз, роздуми людини над власним душевним станом; відображення, а також дослідження процесу пізнання» [5, с. 1028]. На думку І. Бега, рефлексія є зверненням мислення людини на свій внутрішній світ, бо «рефлексійно розвинена особистість прямує до свого духовного призначення» [3].

Ми погоджуємось із поглядами І. Бізяєвої, яка до найважливіших якостей людини, яка володіє рефлексивним мисленням, відносить: готовність до планування (уміння стримувати імпульсивність і складати план своїх дій); гнучкість (відсутність ригідності та догматизму в мисленні, готовність до розгляду нових варіантів, прагнення пояснити труднощі, змінювати свій погляд, переглядати очевидне); наполегливість (готовність братися за вирішення завдань, які вимагають зусиль, напруження розуму); готовність виправляти свої помилки (уміння вчитися на помилках та бути відкритою до критичних зауважень); спостереження за власними розумовими діями у просуванні до мети, тобто, по суті, рефлексивний самоконтроль) [4], тоді як А. Хуторський виокремлює потенціал рефлексії в пошуку компромісних рішень (володіння добре розвиненими комунікативними навичками для пошуку та реалізації своїх ідей і рішень) [14].

Зважаючи на широкий спектр трактувань рефлексії в сучасному педагогічному дискурсі, у подальшому дослідженні особливостей формування професійної рефлексії майбутніх офіцерів ми визначаємо її як здатність особистості до критичного аналізу досвіду та власних дій, самоаналізу й усвідомленої здатності до їх корегування з огляду на потреби.

Узагальнюючи погляди дослідників на дефіні-

цію терміна «професійна рефлексія», ми дійшли висновку, що більшістю дослідників вона розглядається як «автономне утворення, завдяки якому відображуваний людиною світ структурується і впорядковується в організовану цілісність [10, с. 62], процес аналізу, осмислення й усвідомлення результатів професійної діяльності, «самоаналізу і самооцінки власної діяльності та самого себе як її суб'єкта» [7], наслідком чого є пошук шляхів та способів підвищення їх результативності.

З огляду на особливості професії офіцера, необхідність ухвалення ним управлінського рішення через осмислення набутого власного досвіду та досвіду інших військовослужбовців, необхідність формування професійної рефлексії майбутніх офіцерів під час навчання у вищих військових навчальних закладах є важливим завданням, оскільки від рівня підготовки офіцера, сформованості його професійних якостей значною мірою залежить успішність виконання завдання з відбиття збройної агресії, забезпечення територіальної цілісності та недоторканості країни.

Професійна рефлексія офіцера має прояв у сукупності його цілей як офіцера та як управлінця. Визначення цілей передбачає чітке усвідомлення компонентів професійної діяльності, її змісту, способів виконання службово-бойових завдань, прогнозованих проблеми, труднощів, шляхи їх вирішення. Системний аналіз отриманих результатів дозволяє офіцеру сформулювати отримані результати, скорегувати цілі, конкретизувати завдання їх реалізації, обрати власний шлях професійного зростання, наслідком чого є його самореалізація у професії.

Професійна рефлексія, на наше переконання, відіграє провідну роль під час реалізації управлінських функцій офіцером, сприяє усвідомленню ним себе особистістю та професіоналом, забезпечує стійку потребу до прогнозування результатів професійної діяльності та своєчасне корегування своїх дій.

Відсутність в офіцера належного рівня сформованості професійної рефлексії є передумовою нівелювання ним як власного професійного досвіду, так і досвіду інших суб'єктів військово-професійної діяльності, бо неналежний рівень усвідомлення сутності діяльності та її результатів, механізмів пізнання й осмислення має своїм наслідком багаторазове вирішення однотипних проблемних ситуацій у майбутньому.

Висновки та перспективи подальших розробок у цьому напрямі. Належний рівень сформованості професійної рефлексії як індивідуальної властивості особистості офіцера є передумовою його успішної професійної діяльності як управлінця, подальшої творчої самореалізації та досягнення високого рівня професійної майстерності.

З огляду на викладене, предметною спрямованістю професійної підготовки майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах є формування професійної рефлексії як передумови розвитку їхньої здатності до критичного аналізу й усвідомлення себе як суб'єкта окремого напряму військово-професійної діяльності, становлення про-

фесійної позиції та співвіднесення індивідуальних цілей і особистісного потенціалу з вимогами професії офіцера, що сприяє самореалізації у професії.

Перспективи дослідження полягають у розробленні методики формування професійної рефлексії в майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авилов А. Рефлексивное управление. Методологические основания : монография. Москва : ГУУ, 2003. 174 с.
2. Асмолов А. Психология личности : учебник. Москва : МГУ, 1990. 367 с.
3. Бех. І. Рефлексія в духовному саморозвитку особистості. *Педагогіка і психологія. Вісник Національної академії педагогічних наук України*. Київ, 1996. С. 37.
4. Бизяева А. Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия. Псков : ПГИИ, 2004. 215 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. В. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВФЗ «Перун», 2001. 1440 с.
6. Выготский Л. Собрание сочинений : в 6-и т. Москва : Педагогика, 1984. Т. 3. 328 с.
7. Максименко С., Щербан Т. Професійне становлення молодого вчителя. Ужгород : Закарпаття, 1998. 106 с.
8. Роменець В., Маноха І. Історія психології ХХ століття : навчальний посібник. 2-ге вид. Київ : Либідь, 2003. 992 с.
9. Семенов И. Рефлексия в организации творческого мышления и саморазвитии личности. *Вопросы психологии*. 1983. № 2. С. 35–42.
10. Семиченко В. Пути повышения эффективности изучения психологии. Киев : Магистр-S, 1997. 124 с.
11. Сластенин В. Педагогика: инновационная деятельность. Москва : ИЧП «Издательство «Магистр»», 1997. 224 с.
12. Спиркин А. Философия. Москва : Гайдарики, 2003. 736 с.
13. Хрестоматия по философии : учебное пособие / под. ред. А. Радугина. Москва : Лидер, 2001. 416 с. С. 95.
14. Хуторской А. Педагогическая инноватика. Москва : Высшая школа, 2008. 256 с.
15. Юркевич П. Сердце и его значение в духовной жизни человека, по учению слова Божия. Философские произведения. Москва : Правда, 1990. С. 75–87.

REFERENCES

1. Avylov, A.V. (2003). *Refleksyivnoe upravlenye. Metodologicheskiye osnovaniya : monohrafiia* [Reflexive management. Methodological foundations : monograph]. Moskva [in Russian].
2. Asmolov, A.H. (1990). *Psykhohohyia lychnosty : uchebnyk* [Personality psychology : a textbook]. Moskva [in Russian].
3. Bekh, I.D. (1990). *Refleksiiia v dukhovnomu samorozvytku osobystosti* [Reflection in the spiritual self-development of the individual]. *Pedahohika i psykhohohiia. Visnyk NAPN Ukrainy*. 37 [in Ukrainian].
4. Byziaeva, A.A. (2004). *Psykhohohyia dumaiushcheho uchytelia: pedahohyheskaia refleksyia* [Psychology of the thinking teacher: pedagogical reflection]. Pskov [in Russian].
5. Busel, V.T. (2001). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv [in Ukrainian].
6. Vyhotskyi, L.S. (1984). *Sobr. soch.* [Assembly Op.]. Moskva [in Russian].
7. Maksymenko, S.D., Shcherban, T.D. (1998). *Profesiine stanovlennia molodoho vchytelia* [Professional development of a young teacher]. Uzhhorod [in Ukrainian].
8. Romenets, V.A., Manokha, I.P. (2003). *Istoriia psykhohohii KhKh stolittia* [History of psychology of the 20'th century]. Kyiv [in Ukrainian].
9. Semenov, Y.N. (1983). *Refleksyia v orhanyzatsyyi tvorcheskoho myshleniya y samorozvytyy lychnosty* [Reflection in the organization of creative thinking and personal self-development]. *Voprosy psykhohohyy*, 2, 35–42 [in Russian].
10. Semychenko, V.A. (1997). *Puty povysheniya efektyvnosty yzucheniya psykhohohyy* [Ways to improve the effectiveness of studying psychology]. Kyev, [in Ukrainian].
11. Slastenyn, V.A. (1997). *Pedahohyika: ynnovatsyonnaia deiatelnost.* [Pedagogy: innovative activity]. Moskva [in Russian].

12. Spyrkyn, A.H. (2003). *Fylosofyia* [Philosophy]. Moskva [in Russian].
13. Raduhyna, A.A. (2003). *Khrestomatyia po fylosofyy* : uchebn. posobyе [Textbook of philosophy : textbook]. Moskva [in Russian].
14. Khutorskoi, A.V. (2008). *Pedahohycheskaia ynnovatyka* [Pedagogical innovations]. Moskva [in Russian].
15. Iurkevych, P.D. (1990). *Serditse y ego znachenye v dukhovnoi zhynny cheloveka, po ucheniyu slova Bozhyia. Fylosofskye proyzvedeniya* [The importance of the heart and ego in the spiritual life of a person, according to the teachings of the Word of God. Philosophical works]. Moskva [in Russian].